

Nr 52.

Ankom till Riksdagens kansli den 7 maj 1912 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående aflösning ytterst genom expropriation af torpare, bolagsarrendatorers och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner m. m.

Närvarande: herrar Widén, Lindhagen, Söderbergh, Stårner, af Ekenstam, Bergendahl, Alexanderson *), Trana *), Gezelius, von Baumgarten, Petersson i Lidingö villastad, Pettersson i Södertälje, Jansson i Edsbäcken, Persson i Norrköping, Rehn och Svensson i Saläng *).

*) Ej närvarit vid utlåtandets justering.

I en inom Andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 206, hafva herrar Carl Lindhagen, Hj. Branting, Herm. Lindqvist, F. W. Thorsson, A. J. Christierson, E. Palmstierna, N. Persson, Värner Rydén och V. Larsson hemställt, att Riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om förslag till lagstiftningsåtgärder i ändamål att,

Motionen.

1:o för jordbrukets upprätthållande och brukarnes frigörelse från beroende, i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af torpare, bolagsarrendatorers och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner;

2:o i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af marken till lägenhetsinnehafvares besittningar på ofri enskild grund;

3:o i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af

mark från stora enskilda domäner för nya jordbruk och nya bostadslägenheter;

4:o vid jordlösen för den i föregående punkter omförmälda expropriation sådana stadganden måtte införas att någon oförtjänt vinst under inga förhållanden beredes den store jordägaren.

Till stöd härför hafva motionärerna anfört:

»Genom feodalväsendet kom i de flesta Europas stater landbefolkningen uti det största beroende, som mångenstädes öfvergick till fullständig lifegenskap. Detta olidliga tillstånd framkallade en rörelse för att återgifva jordens brukare friheten. Denna rörelse, som gjorde sig gällande öfverallt, där feodalväsendet slagit fast rot, fann sin afslutning först i midten af 1800-talet. Brukarnes emancipation bedrefs på vissa håll med kraft, på andra mera ligkiltigt och med ständiga förhinder. Medlen växlade från fullständig reduktion till en landtmännens pålagd betungande utlösningskyldighet. Resultaten blefvo också mycket olika, allteftersom målmedvetenhet, ingripande i rätt tid och omtanke äfven i det lilla gjorde sig gällande eller icke.

Början till uppkomsten af ett sådant feodalväsende har icke heller varit främmande för vårt land. Men detta stäffjades i tid genom de kända reduktionerna, riktade första gången mot katolska prästerskapets och den sista gången mot den svenska högadelns jordvälde. Dessa statshandlingar verkade, att Sverige under förenämnda rörelses höjdpunkt i det öfriga Europa stod tämligen oberördt af densamma.

Emellertid lämnades orubbade en stor del af de adliga godsens, hvilka sedan här och hvar alltmer utvidgats. Under tidernas lopp ha dessutom af företagsamma händer bildats nya storgods genom inköp och sammanslagning af små fastigheter. Stora trakter af vårt lands bästa jordbruksjord upptages därför nu så godt som uteslutande af omfattande så kallade herrgårdar, hvilka jämte sitt eget jordbruk behärska en myckenhet småbruk på hemmansdelar och torp.

Vid sidan af dessa godsbildningar har uppstått en ännu mäktigare, af den moderna industrialismen uppburen så att säga nyfeodalism, grundad företrädesvis i landets skogsrikedom och grundlagd först af bruksrörelsen, sedan äfven af sågverksindustrien och numera jämväl af pappersmasseindustrien och andra fabrikationer med skog som råvara, hvartill kommer sockerbetindustriens jordinköp. Just vid den tidpunkt, då sträfvandena utomlands att störta feodalväldet afdomnade, mångenstädes dock med mycket ofullkomligt resultat, tog hos oss den nya industriella feodalbildningen ett synnerligt uppsving, särskildt i följd af trävarukonjunkturernas uppblomstring på världsmarknaden. Småbonde-

hemman föllo och falla fortfarande i mängd för skogsköpare och staten har, sorgligt att säga, på allt sätt uppmuntrat förödelsen genom att samtidigt utkasta sina skogar, hemman, torp och nybyggen till ett lättfånget byte för lystnaden.

Af dessa orsaker har för närvarande i Sverige uppkommit ett utbildadt och omfattande storgodsvälde, dels på jordbrukets dels på industriens område, under hvilka makter stora samhällsklasser af torpare, bolagsarrendatorer och lägenhetshafvare slafva för att ej tala om den alldeles hemlösa landtbefolkningen, som bor inhyses såsom det heter. Man behöfver här endast erinra om den stora mängden så kallade bolagshemman i Norrland och Dalarne samt i Värmland, Dalsland, Västmanland, Uppland, Södermanland, Närke, Småland, östra delen af Bohuslän, norra Västergötland o. s. v., och de vidsträckta herrgårdstrakterna inom mellersta och södra delarne af riket.

Om den stora af statsmakten, stödd på de ofrälse stånden, verkställda reduktionen af adelns jordagods läses nu i den officiella läroboken i historia, att denna statshandling var i sin begynnelse en oundviklig och rättvis sak och i det hela medförde stora fördelar för landet, då därigenom »egendomen blef jämnare fördelad, slut gjordes på stormansväldet och allmogen återvann sin forna själfständighet».

Vår tids ofrälse klasser ha anledning att falla i egna tankar vid denna berättelse. Skulle det ej äfven nu behöfvas, att egendomen blefve jämnare fördelad? Breder sig ej äfven nu öfver landet ett stormansvälde, den moderna feodalismen och den moderna kapitalismen, hvarpå det borde göras ett slut? Förefinnes ej äfven nu en allmoge af kufvade småbrukare och en beroende arbetareklass, som borde återvinna sin själfständighet? Och i sådan händelse, skulle icke äfven för vår tid allt detta vara en rättvis sak och medföra stora fördelar för landet?

Vi kunna dock ej vänta på de mera ingripande lösningar, som kommande tider kunna bestämma sig för.

Redan nu måste befrielseverket på ett genomgripande sätt begynna. Detta sker genom att det icke blott sättes en damm för storgodsväldets vidare framfärd, utan äfven vidtages aflösning af jorden ytterst genom expropriation (tvångsaflösning).

Särskildt bör till stöd härför oafåtligt betonas den stora bristen i nuvarande sträfvandena för småbruk, att man ej med allvar vill inlåta sig ens på att upprätthålla redan färdiga jordbruk, som årligen i mängd och säkerligen i vida större utsträckning, än de nya som skapas, icke blott stanna i växten utan gå tillbaka eller alldeles ödeläggas både till

jord och byggnader på torp, bolagshemman och liknande domäner. Denna förödelse ses med jämnmod, därför att det enligt den fatalistiska privaträttsliga uppfattningen och de enskilda intressen, som ha gagn af densamma, icke går an att ingripa mot olyckan själf. Det är en privaträtt att hålla stora klasser af landets innevånare i ett jordbundet beroende af enskilde.

Den ofvan ifrågasatta aflösningen betyder själfallet ej, att staten skall efter expropriation själf öfvertaga driften af dessa jordbruk och icke heller att åtgärderna skola riktas mot alla dylika jordbruk eller ske i ett slag. Aflösningen bör äga rum i erforderliga fall och i den mån brukare finnas, som önska aflösningen och äro beredda att öfvertaga jorden. På åtskilliga ställen ha brukarna det jämförelsevis bra, och så länge det fortfar och brukare ej påfordra en aflösning, finnes ej anledning till ingripande.

Aflösningens organisation kräfver först, att statsmakten inträder såsom den ena kontrahenten och målsman för den rätts- och maktlöse jordbesittaren. Staten skall därvid tillse, att aflösningen kommer till stånd i erforderliga fall; att den vidare kommer att omfatta allt, som bör höra till jordbesittningen; att den sker på billigaste villkor, så att den ej blir ruinerande för jordbrukaren; och att den familj, som suttit på jorden, i regeln får företrädesrätt till densamma. Men för att ej äfven statsmakten här skall stå maktlös, fordras det ett yttersta maktmedel. Detta yttersta medel är expropriation. För att lagstiftningen skall skapa betryggande förhållanden för framtiden vore det önskligt, att lagen föreskrifver att äfven en enskild öfverenskommelse, som kunnat komma till stånd mellan staten och jordägaren utan rättsliga expropriationsåtgärder, skall ha samma rättsverkningar som en dylik expropriation.

Det måste särskildt betonas, att den nu ifrågasatta aflösningen ej kan, om den skall fylla sitt ändamål, äga rum efter nu stadgade och tillämpade orimliga grunder för jordlösen. Något konstrueradt marknadsvärde får ej tjäna till ledning och någon vinst i regeln ej heller beräknas, åtminstone ej när det gäller utbrytning ur stora jordbesittningar och i all synnerhet icke, när jorden ursprungligen varit donationsjord från kronan.

Vidare måste enligt hvad erfarenheten lärt oss aflösningen förbindas med villkor af ett nytt upplåtelsesätt, som både upprätthåller ändamålet och omöjliggör, att jorden återfaller i främmande händer samt äfven tryggar brukarens rätt.

Slutligen måste åtgärder vidtagas, som betrygga brukarnas ställ-

ning, intill dess aflösningen hunnit äga rum. Detta kan nämligen taga lång tid och i vissa fall är, såsom ofvan erinrats, en aflösning kanske tills vidare obehöflig, ja icke ens önskvärd. Bland dessa åtgärder måste också ingå stadgad rätt för den, som sitter eller länge suttit å jorden att öfvertaga densamma samt en sträng uppsikt öfver, att jordägaren ej får tillfälle att förekomma aflösningen genom att dessförinnan bortdrifva brukarna och inlägga jorden med fastighetens öfriga ägor.

En lag om den ifrågasatta aflösningen skall således fastslå följande saker, nämligen:

1:o) statsmaktens rätt och plikt att taga initiativ till aflösningen och att därvid såsom målsman bevaka jordbrukets intresse och jordbrukarens rätt;

2:o) grunddragen för organisationen af denna statsverksamhet;

3:o) nödiga och ändamålsenliga bestämmelser om det yttersta maktmedel (expropriation) som skall förläna allvar åt förhandlingarne om frivillig uppgörelse samt taga vid, när aftal ej kan komma till stånd; hufvudvillkoren för den afstådda jordens upplåtelse till enskilde (sättet för amorteringen af lösenbeloppet, företrädesrätt till upplåtelse o. d.).

Förestående förslag är icke något universalmedel, och det bör som sagdt utföras med lämpor. Men det fastslår en viktig grundsats nämligen att de ifrågavarande samhällsklassernas frigörelse från jordbundet beroende icke kommer till stånd, så länge man utgår ifrån att det är den stora jordägaren, som först och sist äger att efter sin vilja och sitt intresse bestämma om en aflösning skall ske, när den skall ske, hvad som skall afstås, hur mycket som skall betalas, i hvilken ordning betalningen skall ske och hvem som skall öfvertaga jorden. Ibland framhålles huru »praktiskt» det är att sålunda lämna allt hufvudsakligen åt slumpen. Man plägar därvid äfven ibland med de gynnsammaste exempel från någon viss trakt söka ådagalägga, att redan genomförd lagstiftning möjligen kan därstädes för ögonblicket lägga ett visst band på den store jordägarens godtycke i utöfningen allenast af någon enstaka bland hans många ofvannämnda maktbefogenheter. Men under allt detta praktiska famlande blundar man för den skriande, gripande verkligheten. Man glömmer att de mäktige blott behöfva bida sin tid, man glömmer alla de vanligaste fallen, då något sådant bidande alls icke behöfver äga rum, man slätar öfver alla den enskilde jordägarens öfvergrepp då han obunden af lag skrider till egenmäktig handling och man har i synnerhet ingen enda tanke till öfvers för all uteblifven hjälp just där den kanske mest behöfves. Det är den stora plundringen och utsugningen, som döljer sig mestadels under denna praktik.

Tidigare delvis utförligare motioner i enahanda syfte ha väckts inom Andra kammaren åren 1909 (nr 111), 1910 (nr 148) och 1911 (nr 239).

Enahanda skäl, som tala för en aflösning af beroende jordbruk, tala också för enahanda frigörelse i skäligen fall af beroende lägenheter på ofri grund.

Riksdagen har redan år 1907 begärt förslag till »åtgärder särskildt med anlitande af expropriation i ändamål att vid fisklägen, stations-samhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, i enlighet med hvad i skrifvelsen närmare angifvits, på ett mera tillfredsställande sätt än hittills ordna förhållandena med afseende å redan befintlig eller för samhällets utvidgning erforderlig tomtmark». Särskildt ville man befria husägare, som endast hade viss tids tomtupplåtelse, från beroendet af jordägaren. Expropriationskommittén har i sitt förslag inskränkt sig till hvad 1907 års riksdag ifrågasatt.

Med lika stort skäl kan emellertid samma hjälp påfordras af lägenhetsägare i en myckenhet andra fall. Det klagas från alla håll i landet öfver den bekymmersamma ställning, hvori små bostadsägare befinna sig, som ej haft annan utväg än att utan betryggande villkor på jordägarens nåd slå sig ned på ett litet stycke mark samt där uppfört en bostad åt sin familj och kanske äfven odlat något därkring. Det kan icke vara riktigt, att dessa människor skola vara beröfvade allt skydd och merendels på det ena eller andra sättet utan ersättning frångå till hvad de med arbete och kostnader nedlagt på jorden.

I torpkommitténs förra året afgifna betänkande har också förordats en tvångsaflösning af lägenheter å ofri grund i vissa fall och under vissa förutsättningar. Detta förslag tillerkänner den enskilde lägenhetsinnehafvaren expropriationsrätt och lägger äfven bördan af förrättningen uteslutande på honom. Riktigare och effektivare synes vara att det allmänna, stat eller kommun, på lägenhetsinnehafvares begäran framträder såsom hans målsman vid själfva förrättningen samt öfvertager jorden och öfverlåter den på ett sätt, som betryggar ändamålet och brukarens rätt.

För öfrigt återopas härom i tillämpliga delar, hvad ofvan sagts om aflösning af smärre jordbruk.

En annan tvingande nödvändighet är, att staten har ett medel i sin hand, hvarigenom i erforderliga fall kan anskaffas mark till *nya jordbruk* samt till *nya lägenheter* för bostäder eller andra samhälls-

nyttiga ändamål. Det är nämligen så, att på många håll finnes ingen sådan jord att få, därför att jorden ligger under storgods (bolagsdomäner eller herrgårdar). På andra trakter åter, där jord hålles till salu, sker det oftast på spekulation till ockerpris.

Jord måste därför mångenstädes tvångsvis anskaffas och med hänsyn till folkets stora fattigdom förvärvas utan någon oförtjänt vinst för jordägaren. Detta mål kan vinnas genom en förnuftig expropriation.

Norrlandskommittén föreslog expropriationsvägen för bildande af nya jordbruk på bolagsmark inom Norrland och Dalarna. Men det är klart, att medlet äfven i erforderliga fall är behöfligt för öfriga delar af riket.

Riksdagen förordade år 1907 expropriationsvägen för anskaffande af bostadsmark, men endast för de områden på landet, där en sammanträngd befolkning bodde eller kunde uppstå. Äfven här måste sägas, att medlet är behöfligt i många andra händelser såsom ock erfarenheten ådagalagt.»

Såsom motionärerna erinrat, hafva de spörsmål, som i förevarande motion beröras, förut varit föremål för Riksdagens pröfning.

I en af herr Lindhagen m. fl. vid 1909 års Riksdag väckt motion (nr 111) hemställdes bland annat, att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära lagstiftningsåtgärder för att i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af jordbruket å dels hemman jämte torp, tillhöriga bolag eller enskilda, hvilka annorledes än genom omedelbar donation af kronan förvärfvat dem hufvudsakligen för annat ändamål än jordbruksdrift och särskildt för att tillgodogöra sig skogsafkastningen; dels andra torp af olika slag, upptagna på enskildes ägor; och dels öfriga bebyggda jordbrukslägenheter, tillkomna af olika anledningar på enskildes ägor utan själfständig besittningsrätt, samt att Riksdagen måtte för sin del besluta antagandet af en expropriationslag för Norrland och Dalarna i syfte att åstadkomma aflösning af hemman jämte torp med själfständigt jordbruk, tillhöriga bolag och enskilda skogsspekulanter. Motionen afstyrktes af lagutskottet och blef af Riksdagen afslagen.

Vid 1910 års Riksdag väcktes ånyo motion i ämnet, därvid hemställdes, att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära förslag till lagstiftningsåtgärder i ändamål att, för jordbrukets upprätthållande och brukarnes frigörelse från beroende, i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af landtbönders, bolagsarrendatorers,

*Utskottets
yttrande.*

torpare och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner. Icke heller denna motion blef af Riksdagen bifallen.

Frågorna om tvångsafflösning återkommo äfven vid 1911 års Riksdag, ehuru i utvidgad omfattning. Under åberopande af Riksdagens skrifvelse den 30 april 1907, däri Riksdagen anhållit, att Kungl. Maj:t ville efter verkställd utredning låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till åtgärder, särskildt med anlitande af expropriation, i ändamål att vid fisklägen, stationssamhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, på ett mera tillfredsställande sätt än hittills ordna förhållandena med afseende å redan befintlig eller för samhällets utvidgning erforderlig tomtmark, samt af Norrlandskommitténs den 27 oktober 1904 afgifna förslag till lag angående vissa åtgärder för beredande åt enskilda jordbrukare i Norrland och Dalarna af lämpliga odlingslägenheter, hemställde herr Lindhagen m. fl. i tre inom Andra kammaren väckta motioner

dels i motionen nr 239 att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära förslag till lagstiftningsåtgärder i ändamål att, för jordbrukets upprätthållande och brukarnes frigörelse från beroende, i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma afflösning ytterst genom expropriation (tvångsafflösning) af torpare, bolagsarrendatorers och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner;

dels, i motionen nr 240, att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära förslag till lagstiftningsåtgärder i ändamål att äfven i andra skäligen fall utöfver dem, som åsyftats i 1907 års förenämnda riksdags-skrifvelse, må kunna åstadkommas afflösning ytterst genom expropriation (tvångsafflösning) af lägenhetshafvares besittningar på enskilda domäner;

och dels i motionen nr 241 att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla:

1:o) att vid pröfning af Norrlandskommitténs förslag om expropriation af bolagsmark för bildande af nya jordbruk äfven måtte tagas öfvervägande förslagets tillämpning i skäligen fall på storgods inom det öfriga riket;

2:o) att vid pröfning af 1907 års riksdagsskrifvelse om expropriation af mark för bland annat nya bostäder på områden å landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, måtte tagas i öfvervägande förslagets skäligen tillämpning äfven i andra tillämpligen fall;

3:o) att vid öfvervägande af bestämmelserna om jordlösen för den i föregående två punkter omförmälda expropriation måtte tagas afgörande hänsyn till folkets fattigdom och någon oförtjänt vinst under inga förhållanden beredas den stora jordägaren.

Samtliga dessa vid 1911 års Riksdag väckta motioner blefvo på hemställan af lagutskottet af båda kamrarna afslagna.

Hvad angår den nu förevarande motionen, vill utskottet till en början erinra, att hvad däri hemställts till viss del äfven behandlats i den innevarande år af herr Lindhagen inom Andra kammaren väckta motionen nr 212 om antagande af en provisorisk lag, i syfte att stat eller kommun måtte erhålla rätt till förvärfvande genom expropriation i vissa fall af marken till lägenheter å ofri grund, samt att lagutskottet i afgifvet utlåtande (nr 49) hemställt, att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, om framläggande för Riksdagen skyndsammast möjligt af förslag till lagstiftning om expropriations- eller lösningsrätt för beredande af möjlighet åt ägare af byggnader på ofri grund att förvärfva marken, hvarå byggnaderna äro uppförda.

Såsom motionärerna framhållit har också afgifvits särskilda förslag till utvidgning i vissa fall af expropriationsinstitutet i den af motionärerna afsedda riktningen. Norrlandskommittén har sålunda, såsom ofvan nämnts, föreslagit expropriation i vissa fall för beredande åt enskilda jordbrukare i Norrland och Dalarne af lämpliga odlingslägenheter och den s. k. torpkommissionen har föreslagit liknande åtgärd för möjliggörande för innehafvare af vissa på 49 år eller längre tid afsöndrade lägenheter att förvärfva äganderätt till lägenheterna. Därjämte har åt 1 § i det af expropriationslagstiftningskommittén den 15 september 1910 afgifna förslag till lag om expropriation gifvits sådan affattning att därmed jämväl afsetts att vinnas den utvidgning af expropriationsinstitutet, som Riksdagen ifrågasatt genom sin ofvanberörda skrifvelse den 30 april 1907; och har i 84 och 85 §§ af samma förslag införts särskilda bestämmelser med afseende på detta slag af expropriation. I dessa fall föreligga alltså lagförslag, som beröra det i motionen behandlade ämnet.

I samtliga dessa fall har emellertid expropriationsinstitutets utvidgning afsett tillgodoseende af särskilda allmänna intressen af viss begränsad omfattning. Att däremot införa en aflösningsrätt ytterst genom expropriation af den art och omfattning, som motionärerna föreslagit, kan enligt utskottets förmenande icke vara tillrådligt. Expropriationsinstitutet, sådant det hittills i vår rätt gestaltat sig, är uppenbarligen afsedt för undantagsfall. Hvarje utvidgning af detta institut synes också böra ske med stor varsamhet. Häremot skulle alldeles strida att nu ställa i utsikt införandet af en sådan expropriationsrätt som i motionen påyrkas. Den omgestaltning af jordbesittnings- och jordägareförhållandena, som uppenbarligen skulle blifva en följd af en dylik åtgärd, skulle säkerligen

icke heller undgå att medföra en oförmånlig inverkan på det ekonomiska lifvet. I hvarje fall torde en lagbestämd lösningrätt till jorden till förmån för de i motionen afsedda jordbesittare, hvilka icke själfva äga den jord, de inneha, vara ägnad att medföra ett tillstånd af osäkerhet i jordbesittningsförhållandena, hvars verkan såväl för dem, till hvilkas förmån aflösningen skulle ske, som för dem, emot hvilka den vore riktad, det icke synes möjligt att öfverskåda.

Det lärer väl äfven med skäl kunna ifrågasättas om öfver hufvud taget de med aflösningrätten åsyftade förmånerna skulle vinnas. Åtminstone torde de lägenheter, som innehafvas af vissa kategorier torpare i många fall vara för små för att ensamt det till dem hörande jordbruk skall kunna föda sin ägare. Likasom ofta torpen och de skyldigheter, som åligga deras innehafvare, äro behöfliga för de större jordbruk, dit de höra, måste det enligt utskottets mening å andra sidan mången gång vara en angelägenhet af vikt äfven för torparna själfva att från nämnda jordbruk få det stöd i ekonomiskt afseende, som för närvarande merendels lämnas dem och som skulle bortfalla med en ställning, sådan som den motionärerna vilja bereda dem.

I fråga om anskaffande af mark för bildandet af nya jordbruk och nya bostadslägenheter, må slutligen äfven erinras, att den frivilliga styckningen af jorden under de senare åren väsentligen tilltagit samt att till underlättandet af densamma skifteslagstiftningskommittén i sitt den 28 juli 1911 afgifna förslag till lag om skifte af jord föreslagit sådan förändring i gällande bestämmelser om ägostyckning att nämnda institut skulle kunna komma till användning i större utsträckning än förut.

På grund af hvad utskottet sålunda anført får utskottet hemställa,

att förevarande motion icke måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 6 maj 1912.

På lagutskottets vägnar:

JOHAN WIDÉN.

Reservation

af herrar *Lindhagen* och *Persson* i Norrköping, hvilka yttrat:

»I motionen föreslås expropriation endast för erforderliga fall och i motiven framhålles, att en lagstiftning i ämnet bör utföras med lämpor. Att expropriation för de afsedda ändamålen mångenstädes och synnerligen ofta behöfves, är ett allmänt känt förhållande, som för öfrigt bestyrkts genom mångahanda utredningar. Att genomförandet af en expropriation för erforderliga fall skulle vara, såsom utskottet påstår, att gå för långt, är väl ett föga hållbart påstående.

Beredandet af en tryggare jordbesittning för de i motionen afsedda jordbesittarne än som nu mångenstädes äger rum på större enskilda domäner kan väl ej heller, såsom utskottet också påstår, vara ägnadt att medföra ett tillstånd af osäkerhet i jordbesittningsförhållandena. I laguskottets utlåtande nr 49 har ju utskottet redan uttalat sig just för ett ingripande provisoriskt på angifvet sätt för lägenhetshafvare på ofri grund och sålunda där motsagt sitt nu afgifna utlåtande.

Om, såsom utskottet vidare förmenar, vissa torp äro för små att utbrytas, så får väl lagen taga hänsyn därtill liksom äfven till andra omständigheter. Den af utskottet här framhållna synpunkten att torpen ofta behöfva vara *beroende* under de stora godsens både för sin egen och de senares skull, är numera allmänt utdömd, men hindrar i alla fall ej att hänsyn tages därtill i mån af fog.

Den frivilliga styckningen är som bekant mångenstädes ej en tillräcklig utväg för skaffande af ny mark till jordbruk och bostadslägenheter från stora enskilda domäner, när verkligt behof däraf föreligger. Dessutom lämnas därvid fritt spel för den pågående spekulationen, som tar hand om saken och uppdrifver prisen. Hvad utskottet härutinnan erinrat, innefattar således icke något svar på motionen i denna del.

Under åberopande af motionens motivering hemställes alltså,

att Riksdagen i anledning af förevarande motion ville anhålla att Kungl. Maj:t måtte låta utreda och, i den mån utredningen därtill föranleder, för Riksdagen framlägga förslag till lagstiftningsåtgärder i ändamål att:

1:o) för jordbrukets upprätthållande och brukarnes frigörelse från beroende, i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af torpare, bolagsarrendatorers och deras vederlikars *jordbruk* på enskilda domäner.

2:o) i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af marken till *lägenhetsinnehafvares* besittningar på ofri enskild grund.

3:o) i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af mark från stora enskilda domäner för *nya* jordbruk och *nya* bostadslägenheter.

4:o) vid jordlösen för den i föregående punkter omförmälda expropriation sådana stadganden måtte införas, att någon oförtjänt vinst under inga förhållanden beredes den store jordägaren.